Sayı 20 BİRİNCİ TEŞRİN 1934 Cilt 4

ÜLKÜ

HALKEVLERİ MECMUASI

İÇİNDEKİLER

Türk Topraklarının Adamı	Pr. Dr. Şevket Aziz	81
Ders Yılı Başlarken	İ. Hakkı	83
Firdevsî ve Şehname	...	90
Türk Dilinin Komşu Millet Dilleri Üzerinde Tesiri	Pr. Dr. Kowalski	98
Nakil Vasıtalarına Bir Bakış	Ali İlhami	106
Vergi Borçlarında Kolaylıklar	Kemal Turan	110
Alsas-Loren Halk Üniversitesi Nasıl Çalışıyor	Ziya Fahrettin	113
Çorum II	Ömer	119
Ayın Politikası	Zeki Mesut	125
Zehirli Gazlar	Hikmet Rifat	131
Kara Koyun *(Hikâye)*	Ferit Celâl	136
Bitikler	...	141

KÖYCÜLER BÖLÜMÜ :

Köycülük Esasları	Nusret Kemal	145
Köy Muhiti ve Çocuk Terbiyesi	Hıfzırrahman Raşit	154
Trabzon Köyleri	Ömer Türkmen	158

AYDA BİR ÇIKAR SAYISI 25 KURUŞ

E D E B İ Y A T

FİRDEVSÎ ve ŞEHNÂME

[*Firdevsî'nin bininci yıldönümü münasebetiyle Tahran'da yapılacak merasime müsadif 30 Eylûl akşamı saat 17.30 da Ankara Halkevi merasim salonunda Firdevsi'nin büyüklüğünü anmak için yapılan toplantıda Maarif Vekili Abidin Bey namına edebiyat muallimlerimizden Ankara Erkek Lisesi Müdürü Necmettin Halil Bey tarafından okunmuştur.*]

ONUNCU asrın ortasında müslüman âleminin vaziyeti hakikaten pek karışıktı. Bağdat Abbasî Halifesi artık bütün kudretini kaybetmiş, üzerindeki dinî reislik vazifesini dahi yapamıyacak bir hale gelmişti.

Garpte Mağrip, İspanya, Berberî Afrika âdeta müstakil bir halde yaşıyorlardı. Mısır Fatimîleri Bizans İmparatorlarının hücumunu defedemiyorlardı. Garbî İran Âli Büveyh elinde taksime uğramıştı. Samanîler Şarkî İran'ı müstakillen idare ediyorlar, kendilerinde Şiîlik temayülü olduğu için Sünnî Halifeyi iyi bir nazarla görmüyorlardı. Saman Oğulları devletinden ayrılıp Gazne'de çok kuvvetli bir devlet kuran Şevüktekin gene Samanîleri metbu anıyor, şimalden gelen hücumlara karşı onlara yardım ediyordu. 997 de Şevüktekinin vefatı üzerine küçük oğlu İsmail tahta geçmiş fakat Mahmut onu iskat ederek Gazne Hükümdarlığını elde etmişti. Mahmut çok kudretli bir baştı. Horasan'da Saman oğullarının devletini tevarüs etti. İrakı Acem, Harizm, Hindistan'da Pencap, Mültan ve Sind'in bir kısmı Mahmut zamanında Gaznevîler devletine mal edilmişti. Büyük bir imparatorluk kuran Gazne Sultanı, ilim ve şiiri de himaye etmiştir. Etrafında bir rivayete göre Unsurî'nin reisliği altında dört yüz şair vardı. Unsurî'nin zenginliği gözler kamaştıracak bir derecede idi. Hükümdar bu şairler arasında müsabakalar tertip eder, caizeler dağıtırdı. İslâmiyetten sonraki İran edebiyatının çok feyizli inkişafını Gazneliler devrinde görürüz. Kurduğu imparatorluğun azametini şiir diline maletmek suretiyle mevkiini mânen kuvvetlendirmek için Mahmut buna ihtiyaç duymuştu. Zengin ve debdebeli olan bu saltanatın etrafında Türk sanatı da ilerliyordu. Gazne'de büyük saraylar, câmiler yaptırılmıştı. Saray ve ordu dili Türkçe olduğu halde resmî dil Arapça, edebiyat dili Farsça idi. Baba tarafından halis bir Türk olduğu halde İran Hükümdarlığını elde eden Mahmut, gördüğü talim ve terbiye neticesi yalnız Arapçayı değil, Farsçayı da biliyordu. Bu devirde Gazne bir ilim ve sanat merkezi haline gelmişti. Gazneliler namına Arapça yazılan ilmî eserler Fars dili ile tertip edilen Divanlar son zamanlarda o havalide meydana çıkan Türk sanat eserleri bu

geniş Türk İmparatorluğunun zengin medeniyet hayatına canlı şahitlerdir.

Bugün kardeş İran Devletinde bininci yıldönümü kutlulanan Firdevsî Saman Oğullarından Nuh İbni Mahsur ile Gazneli Mahmudun zamanlarında yaşamış bu sonuncusunun ismi Firdevsî ile beraber efsaneye karışmıştır. Firdevsî'nin hayatı etrafında şairâne bir menkıbe teşekkül etmiştir. Şairin ismi dahi doğru olarak bilinmiyor. Ancak künyesinin (Ebülkasım) ve mahlasının (Firdevsî) olduğu malûmdur. 1872 tarihinde Nasırüddin Şah namına yazılan Mecmaülfüsaha tezkeresinde şairin künyesi ve nesebi şöyle zaptedilmiştir "Hâkim Ebülkasım Hasan ibni İshak ibni Şerefşah Mehmet ibni Mansur ibni Fahrettin Ahmet ibni Hakmî Mevlâna Ferruh." Belli başlı tezkerelerle şairin ismi bazan Mansur, bazan Ahmet olarak kaydedilir. Firdevsî'nin yalnız ismi değil, hayatı dahi layıkiyle bilinmiyor. En eski memba olan (Nizamı Aruzî)nin Çehar makalesinde Firdevsî'nin (Taberan) Nahiyesine tâbi (Baj) Köyünde doğduğu, oldukça refah içinde yaşadığı ve kızına çehiz yapmak için Şehnameyi yazdığı kaydedilmiştir. Bu malumatın doğduğu yere ait olan ciheti kısmen doğrudur. Çünkü Firdevsî Tosludur. Taberan Makdisîye nazaran Tos'un merkezi, (Yakut)a göre de Tos şehrinin iki kısmından büyük olanın adıdır. Garp müdekkiklerine nazaran şair, Tos havalisinde (Şâdap)ta doğmuştur. Firdevsî pek uzun süren Şehname içinde bazı istitratlar yaparak hayatı hakkında bize malumat verir. Muhtelif yazma nüshalarda yapılan bu tetkiklere nazaran şair 320 ile 323 arasında doğmuştur.

Mecmaulfusaha: (Firdevsî'nin pederi Tos'un Rezan karyesinde yerleşmiş bir köylüdür) der. Çehar mekalede oldukça müreffeh bir köy zengini olarak bize takdim edilen Firdevsî hakikaten çifliğinde mesut bir hayat sürecekti, eğer Şehname yazmağa ve ondan büyük menfaatler beklemeğe kalkışmasaydı. Lâkin o zaman da Firdevsî olamazdı. Ancak kızına çehiz yapmak için böyle bir eser yazması akılların alamıyacağı bir şeydir. Bunun efsane olduğunu anlamak için eserin otuz sene sürdüğünü söylemek kâfidir.

Şehname şairi bir rivayete göre, Tos Valisinden gördüğü zulme dayanamıyarak memleketinden çıkıp Gazneye gelmiştir. Şark membaları bu gelişi zarif bir şekilde yazarlar: Gûya Firdevsî Gazne'ye geliyor, bir bahçede üç kişiye tesadüf ediyor. Kendisi köylü kıyafetindedir. Bu üç şahıs Mahmudun sarayında yaşıyan şairlerden Unsurî, Ascüdî ve Ferruhî'dir. Köylü ile konuşmayı manasız bulan şairler Firdevsî'yi bir bahane ile başlarından savmak isterler. Ve ona derler ki: (Biz padişahın şairleriyiz; şair olmıyanlarla konuşamayız. Eğer sen bizim söyliyeceğimiz üç mısraa bir dördüncüsünü ilâve edebilirsen meclisimize girersin).

Üç şair birer mısra söylerler. Unsurî:

Çün ârızı tü mâh nebâşet rüşen

(Ay senin yanağın gibi parlak de-

ğildir).

Ascudî:

Mânendi ruhat gül nebüvet der gülşen

(Gülüstanda senin yanağına benzer bir gül yetişmez).

Ferruhî:

Müjgânet güzer künet hemi ez cevşen

(Kirpiklerin zırhı delip geçer).

mısralarını söyleyince, Firdevsî Farsçada (şen kafiyeli başka bir kelime olmadığı için husûsî isim olan "peşen" kelimesini kafiye yaparak şu dördüncü mısra ile kıtayı tamamlar:

Mânendi sinani Giv der Cengi Peşen

(Peşen muharebesinde Giv'in mızragı gibi).

Şairler karşılarında bir köylü değil, İran Ustûrelerini bilen kudretli bir sanatkâr görünce onu hürmetle karşılarlar. İran Padişahlarının tarihini bilen bu şair, sonradan Şehname tanzimine memur olur.

Âteşgede tezkeresi bu efsaneyi zikrettikten sonra Firdevsî'nin Şehname tanzimine şu suretle memur olduğunu söylüyor: (Bu çetin imtihanı geçiren şair Unsurî ve iki arkadaşı tarafından ehemmiyetle karşılanmıyor. Bundan müteessir olarak oradan kalkıp şehre gidiyor. Sultanın "Hâmet" isminde bir nedimi ile görüşüyor. Nedim Unsurî'nin "Rüstem ve Söhrap" efsanesini yazıp Sultana takdim ettiğini söylüyor. Firdevsî de az zamanda "Dâsitanı Rüstem ve İsfendiyar,,ı Şehnamede olduğu gibi nazmedip Padişaha takdim ettiriyor. Bu suretle Şehnamenin tanzimi meselesini üzerine alıyor).

Bu iki rivayet de doğru değildir. Firdevsî eserine 975 senelerine doğru başlamıştı. O zaman 45 yaşlarında vardı. 975 tarihinde Mahmudu Gaznevî henüz çocuktu. Bu büyük İran Dâsıtanı Sünnî bir hükümdar olan Sultan Mahmudu pek alâkadar etmemişti. Firdevsî eğer Gazne sarayında mevki sahibi oldu ise — ki bu da şüphelidir — başka eserleri sayesinde olsa gerektir. Tos'tan çok bahseden müverrih "Utbî" Firdevsî'yi ve onun şiirlerini hiç zikretmez. Buna rağmen Şehname kendisinden evel yazılan bütün dâsıtanî eserleri söndürmüş ve Müslüman muhitinde pek çok okunan kitaplar arasına girmişti.

Olgun çağlarında eserine başlıyan Firdevsî, belki evelce böyle dâsıtanî şiirlerle meşgul olmuştu. Fakat buna dair malumatımız yoktur. Şehname gibi mükemmel bir eser her halde uzun bir hazırlanma neticesinde meydana gelebilir. Firdevsî dâsıtanının mühim bir kısmını Samanî tebaası iken vatanında yazmıştır. Mehmet Leşkerî isminde bir dostu Firdevsîye mensur bir şehname vererek bunu nazmetmesini söylüyor. Bu mensur Şehname, ilk İran Hükümdarlarından başlayıp (Yezd Cürt) zamanına kadar gelen vekayii hâvi olan ve Arap ıstılahı üzerine Habeşistan'a götürülüp Habeş, Hint dillerine tercüme edilen eser değildir. Bu Şehname Mecmaulfusaha'da da kendisinden bahsedilen Aslan köylü bir moğbedin toplayıp yazdırdığı rivayetler olsa gerektir.

Bu mensur eser çok büyük olduğu için intişar edememiş, manzum Şehname de ortaya çıkınca büsbütün sönüp gitmiştir. Firdevsî'nin bir de Ebu Mansurulmuammerî tarafından Ebu Mansur Abdürrezzak namına yazılan mensur şehnameyi esas ittihaz ettiği rivayeti vardır. 999 senesi başında Firdevsî eserini bitirip Ahmet İbni Hanlencânî'ye verdiği zaman Gazneli Mahmut henüz tahta geçip Horasan Hâkimi olmuştu. Hattâ Londra yazmasına göre şair bir müddet Hanlencân'da Ahmet İbni Mehmet yanında kalmıştır. Eseri Ebu Delâm yedi cilt olmak üzere istinsah etmiş, Ebu Dülef de Şehnamenin râvisi olmuştu. Şehname, Gazneli Mahmuda 1010 tarihinde takdim edilmiştir. Firdevsî Hüseyin İbni Ahmet vesatetiyle Gazneli Mahmuda takdim ettiği nüsha üzerinde epiy tadilât yapmıştı. Sultanın Şehname ile alakadar olduğu şüphelidir. Farsça bilen Mahmudun bu şiirin kıymetini anlıyarak derecede edebiyata vukufu varmı idi? Esasen iddia edildiği gibi bu eseri siyasî sebeplerle de yazdırmamıştı. Çünkü İran dâşitanının aşıladığı milliyet hissi Mahmudun aleyhine bir hareket doğurabilirdi. Şark zenadikasına karşı gaza eden bir hükümdarın ruhan zerdüştî olan bu eserden memnun olması da uzak bir ihtimaldir. Velhasıl bütün bu sebepler gösteriyor ki, Mahmut Şehnameye ehemmiyet vermemiş ve şair eserinin birçok yerlerinde bahsettiği gibi zaruretten kurtulamamıştır. Mevsuk olmıyan bir rivayete göre de eserin her beytine bir dinar caize vermeği vadeden sultan, şairi çekemiyenlerin ve onu Sünnî hükümdar nezdinde râfızîlikle ittiham eden düşmanların tezviratı üzerine altmış bin dinarı yirmi bin dirheme indirmiş ve Firdevsî senelerce uğraştığı ve çok şey ümit ettiği dâsitanı mukabilinde bu kadar az bir mükâfat görünce fena halde müteessir olmuş. Mahmudu Gaznevî şairin mükâfatı beğenmediğini ve o yirmi bin dirhemi dağıttığını duyunca Firdevsî'yi fil ayağı altında çiğnettireceğini bildirmişti. Meşhur hicviyede buna dair kayıt vardır. Meyus şair, bu sukutu hayal üzerine Gazne'den Herat'a kaçıyor. Bir müddet (Edip Sabir)in babası (İsmail Verrak)ın evinde saklanıyor, orada meşhur hicviyesini yazıyor. Bu hicviyeyi sonradan Taberistan Hâkimi Sipehbüt Şehriyar yüz bin dirheme satın alp onu imha etmek istemiştir. Fakat hicviye, şairin dediği gibi kıyamete kadar bâki kalacak eserlerdendir. Hattâ şehnamelerin başına geçmiştir.

Şairin bu gönül kırıklığı şark âleminde akisler yaptı. Şehname müstensihleri mısralar arasına Mahmut aleyhinde birçok ilâveler de yaptılar. Sadî (Mahmudun şevket ve azemetinden bugün bir şey kalmadı. Ancak Firdevsî'nin kadrini bilmemesi bir efsane gibi dillerde dolaşıyor) derken aynı duyguya tercüman olmuştur.

Alman müşteşrikleri Firdevsî'nin Âli Büveyh'ten (Sultanüddevle veya Bahaüddevle)nin yanına gidip orada (Yusuf ve Züleyha)sını yazdığını söylerler. Aradan epiy bir zaman geçtikten sonra Mahmudun gazabının söndüğünü tahmin eden Firdevsî To-

s'a dönüyor. Fakat artık çok ihtiyardır. Memleketinde vefat ediyor. Mahmudun yaptığı kadir bilmemezlikten pişman olup şairi taltif için Tos'a altmış bin altın ve yahut deve yükleriyle çivit gönderdiği rivayeti doğru olsa bile, herhalde Sultan bunu itiraz ederek yapmamıştır. Şairin mahrumiyetini hayalen telâfi için uydurulmuş olan bu rivayete nazaran Mahmudun hediyesi şehrin (Rezan) kapısından girerken Firdevsî'nin cenazesi (Rüdbar) kapısından çıkıyormuş. Padişahın ihsanını Firdevsînin kızı veya hemşiresi dahi kabul etmemiş. Mahmut da o para ile (Ribâtı Çahe) isminde bir kervan saray yaptırmış. Şairin namını ebedîleştirmek için o kervan sarayın inşasına böyle bir sebep gösterilmesi akla daha yakındır.

Firdevsî'nin eseri Şahname adiyle anılan (İran Millî Destanı)dır. Büyük bir maziye malik olan İran, birçok istilâlar altında kaldığı halde millî benliğini hiçbir zaman kaybetmemişti. Bu derece kuvvetli milliyet duygusu uzun bir maziden süzüle süzüle nihayet Arap istilâsından sonra destanını yaratmıştır. Fertler cemiyetin mahsulü olduğu gibi, cemiyet üzerine kuvvetli tesirler yaparlar. Kendine mahsus varlığını bu derece derinden duyan İran milliyeti olmasaydı, Firdevsî vücude gelmezdi. Fakat gene itiraf etmeli ki, din ve kültürü ile bu istilâların en ezicisi olan Aarap hâkimiyetinden sonra Firdevsî yetişmeseydi ihtimâl, İran bugünkü millî simasını kaybetmiş olurdu.

Dasitanlar milletlerin tarihten evelki devirlerine ait anane ve üstûrelerini ihtiva eden masallardır. Dasitanî şuuru ruhunda bulan bir şair, cemiyet içinde dağınık olan bu efsaneleri toplar, onlara bir şekil ve üslup verir. Bu masallar okunursa insan öyle harikulâdeliklerle karşılaşır ki, fakat işte bu harikulâdelikler hakikatin de kendisidir. O masallarda biz bir cemiyetin kendisine verdiği benliği, millî gururu, millî asaleti okuyoruz. Bunun için dasitanlardaki masalları hakikat ölçüsü iie ölçmek hatalıdır. Çünkü kıymet vereceğimiz mevzu afakî hakikat değil, milletin maşarî hayalinde hakikî eb'adını bulan enfüsî varlığıdır. Firdevsî'nin eserini Lâtin destanı (Enied) gibi âlimâne dâsitan nevine ithal edebiliriz. Çünkü onda şeklen iptidaîliğin dağınıklığı yoktur. Şehname kısmen esatirî İran tarihidir. Hattâ o zaman Fars diliyle yazılmış şiire kıymet vermiyen ve (İlmi edep)in mevzuu (Kelâmı Arap)tır nazariyesinde ısrar eden Aarap tarihçilei onu edebî eserden ziyade tarih addederler.

İran tarihi bize iki membadan gelir. Biri (Mazdeizm)in mukaddes kitabı (Zend-Avesta)dan halk arasında yayılan ve belki Firdevsî'den evel bir çok şairler tarafından yazılmış olan anane ve rivayetlerdir ki, bunları Şehname toplamıştır. Hattâ (Zend-Avesta)da müphem kalan birçok noktaları garp mütetebbileri Şehname ile izah ederler. Bu ananeler münferit hadiseler olmayıp sistem halini almış ve eskiler tarafından tarihleştirilmiş bir vaziyettedir. Bunlardan bir kısmı Ariyâni Hint üstûrelerinin İran'a

geçmiş olanlarıdır.Diğer bir kısmı da yerlidir. Üstûreleri tarih halinde göstermek istiyen Avestada kronoloji mevcut olduğuna göre İran'ın mitolojik tarihi Avestadan evel yazılmış bir halde idi denilebilir. Rühpan sınıfında kısa ve sistematik olan bu tarihin kökleri daha mufassal, fakat dağınık bir halde halk arasında yaşıyordu. Yunan membaları bu hurafeleri Ahamenitler zamanında Fars veya Medlerden işitmiş olacaklardır. İkinci (Erdişir)in hususî hekimi (Kteziyas)ın Milattan evel dördüncü asrın başında yazılmış olan eserinde ve Herodot, Diyodor gibi Yunan tarihçilerinden İran tarihini kısmen bulabiliriz.

Fars dilinde yazılmış en eski kahraman hikâyeleri (Zerir ve Erdişer)e ait iki eserdir. Bunlardan başka bazı eserler yazılmış olması ihtimâl dahilinde ise de zayi olmuştur.

Daha ziyade rühpan ve aristokrat sınıfından gelen bu millî ananeler rivayete göre son Samanî Hükümdarı (Yezdü Cürt) zamanında (Hodayname) ismi altında Pehlevî diliyle yazılmıştır. Bu eser sonradan (İbnülmukaffa) tarafından tadilen Arapçaya tercüme edilip Arap edebiyatında da akisler yapmıştır.

Saman Oğullarının sarayında muteber bir mevkii olan (Dakikî) bu ananelerden (Güştasp)a ait olanını zaptetmiştir. (Güştâspname) adını taşıyan bu bin beyitlik fasıl şehnameye girmiştir. Dakikî zerdüştîliğe mütemayil idi. Saman Oğulları zamanında Arap istilâsına ilk aksülameli yapan Dakikî Firdevsî'nin üstadıdır. Bu iki şairin üslupları arasında pek az fark vardır. (Dakikî) de epiy bir şairdi. Hattâ Dakikî ve Firdevsi'de kemalini bulan bu tarz yepyeni bir şey olmasa gerek. Firdevsî eserinde kendisinden evel üçbin beyitlik bir eser bile yazılmadığını söyler ise de, her halde bu tekâmül zinciri maziye bağlanmalıdır. Yukarda (Şehname İran'ın esatirî tarihidir) demiştik. İlk zamanlardan Arap istilâsına kadar olan bu eser içinde en parlak parçalar (Cemşit, Dahhâk, Feridun) efsaneleridir. (Rüstem) ile oğlu (Seyaveş)in kahramanlıkları da hakikaten şairânedir.

Firdevsî İran'ın büyük millî ananelerini malzeme halinde kullanıp büyük bir eser meydana koymuştu. Vakalar arasındaki bağlantılar pek gevşek olmakla beraber buna gene umumî bir tarih denebilir. Şehnamede kütleden ziyade ferde ehemmiyet verilmiştir. Eserin ilk plânında muayyen kahramanlar gelir. Firdevsî'nin bize gösterdiği İran ordusu Sasanî devirlerinin teçhizatı mükemmel ideal bir ordusudur. Elindeki ananeyi Firdevsî şiir haline koymuştur. Şahıslarda hitabet kudreti harikulâdedir. Ananedeki sade vakaları mübalağalı tasvirlerle yaşatır. İskender devrine kadar harp sahneleriyle dolu olan Şehname İskender'den sonra ince duygulara temas etmeğe başlar. (Zâl) ile (Rüdabe)nin daha cinsî (Bijen) ile (Menije)in (Güstasp) ile (Ketayon)un daha garamî ve temiz aşkları görülür.

Bu parçalardaki sade tahkiye üslubu çok güzeldir.

Bunlardan başka Şehnamede ana evlât sevgisi, kan davaları gibi bazan masum, bazan facialı sahnelere de şahit oluruz. Eserde en normal kahraman (Cöders)tir.

Mühim bir kısmı (Rüstem) ile (İsfendiyar) arasında geçen harpleri hikâye eden bu destanda kadınlar ancak aşk mevzuunu teşkil ederler. Kahramanlar ideal İran kahramanlarıdır. Hepsi cessur, şen mağrur, hatip, merasimperver ve dindardırlar.

Lisanı umumiyetle sadedir. Fakat epope yazan şair gözlerine hadiseleri bazan namütenahî büyüten adeseler takmak mecburiyetindedir. Firdevsî bunu yapmış. Hakikat onun nazarında iltifata değer bir şey değildir. Meselâ denizde bin fersahlık bir yeri gemiler ve kayıklarla geçerler. Bir sene süren deniz seferinde bir defa fırtına çıkar. Ve nihayet (Efrasiyap) deniz üstünde yürür. Yüzbin kişilik ordulann hazırlanması için pek az zaman kâfidir. Velhasıl görülüyor ki, şair zaman ve mekâna istediği gibi tasarruf ediyor.

Firdevsî esasen âlim değildir. Ara sıra dört unsurdan ve dört keyfiyetten bahseder. Bazı hakimâne cümleler söyler; fakat, hiçbir zaman âlimlik taslamaz. Mısraları sade ve kısa kısadır. Büyük periotlar nadirdir. Cümleler ekseriya bir veya yarım mısra içindedir. Fakat bu yarım mısralar bazan kuvvetli olur. Birçok destanlarda olduğu gibi Şehnamede de kalıp beyitlere rasgelinir.

Firdevsiden evelki lirik ve epik eserler pek mahdut olduğu için bu edebiyat âlemi içinde Firdevsî'nin ne dereceye kadar eskiye sadık kaldığı ve ne derecede yenilik gösterdiği tayin edilemez. Şehname ellibin beyit kadardır. Kuvvetli bir selâsetle akan bu eserden harikulâde metîn mısralara rasgelinir. Destânî âhengi çok yüksektir.

* * *

İran'a millî varlığını tanıtan bu emsalsiz şair eserinin bazı yerlerinde fakirlikten çok şikâyet eder. Padişahtan çok şeyler bekler; bu onun için bir noksan değildir. Çünkü şairler o zaman ancak himaye ile yaşıyabilirlerdi. Ve bu kadar mühim bir eseri yalnız maddî menfaat için yazmıştı demek doğru olmasa gerek. O, İran milliyeti hakkında ideal bir heyecan duymuştu. Çünkü o zaman devlet birliği ve kudreti kaybolmuş İran milliyeti bir nevi inhilâl haline gelmişti. Emevîlerin inkırazı sıralarında bazı mıntakalarda kendini gösteren İran milliyeti ise, Firdevsî zamanında siyasî kıymetini kaybetmişti. Ancak gene bu milliyet kudretinden yeni bir İran edebiyatı doğdu. (Yusuf ve Züleyha) mukaddimesinde İran kahramanlarını tebcil ettiğine pişman olan ve Müslümanlara çok bağlı kalan şair, yeis içinde bu pişmanlığa düşmüştü. Yoksa o hayatının sonuna kadar İran milliyetine sadıktı. Yumuşak ruhlu bir adam olduğunu eserinden anladığımız bu ihtiyar şairin bu kadarcık metanetsizliği affedilebilir. Firdevsî'nin dinî zihniyeti genişti. Az çok aklîleşmiş bir zerdüştlüğe romantik bir meyli vardır. Mazdeizmin Müslümanlığa değil, akla aykırı olan bazı noktalarını tevil etmiştir. Zer-

düştîlikten, yahudilitken, hıristiyanlıktan, müslümanlıktan bahseden şair Müslümanlığın bunlara üstün olduğunu müdafaa eder. Esasen din ihtilâfından ve dinî meselelerin münakaşasından pek hoşlanmaz. Vicdan serbestliğine mütemayildir. Putperest Hint Hükümdarı ile Yezdanperest İran Padişahının dostluğunu hoş görür.

* * *

İran destanı garp ve şark dillerine tercüme edilmiştir. Şehnameyi Atkinson İngilizçeye, Môl Fransızcaya, Pizzi İtalyancaya, Fridrich Rükert Almancaya tercüme etmişlerdir. Arapça ve Türkçe manzum ve mensur tercümeleri vardır. Profesör Bravn Şehnameyi pek beğenmez. Şark ve garp münekkitlernin en yüksek takdirlerine mazhar olan bu eserdeki sıkıcı uzunluk ve yeknesaklığı ileri sürerek onu Arap ve Fürs lirik şairleriyle mukayese edip Firdevsî aleyhine hüküm verir. Bu hiç şüphe yok ki, profesörün kendi itirafı veçhile epik şaire karşı fıtrî alâkasızlığından ileri gelir. Şehname cihan edebiyatında mühim bir eserdir.

Bu kadar muazzam bir eserin her tarafında büyük muvaffakiyetler aramak haksızlıktır. Evvelâ böyle bir eseri başlayıp başaran ruhî kudreti düşünmek lazımdır. Destanını derin bir milliyet sevgisiyle doldurarak millî gururu ebedîleştiren, samî dehaya karşı arî dehanın yükseldiğini müdafaa eden ve nihayet Arap istilâsı altında kaybolmağa mahkûm millî ananeleri canlandıran bu büyük şair İran milletinin yüksek bir şerefidir. Çünkü Firdevsî yaptığı işin şuuruna maliktir. (Otuz senede çok zahmet çektim fakat bu dil ile İran'ı diriltim) dediği zaman kendi namının eseriyle beraber ebedîleşeceğine inanıyordu. İran "tezkirei şuara'ları onun şiirde ustalığını müttefikan teslim ederler. Nizamî, Sâdî, Enverî gibi en büyük İran şairleri üç şiir peygamberinden birisi addedilen Firdevsi'yi çok takdir etmişlerdir. Hattâ Enverî, (o üstat, biz şakirt değiliz; o efendi, biz kuluz) der.

Yalnız dost milletin destanını yazdığı için değil, cihan edebiyatında mühim bir mevki sahibi olması dolayısiyle de burada namını tepcil ettiğimiz Firdevsî, İran milletinin artık temel taşıdır. Sanatin ve onun içtimaî rolünü yüksek şuurunu duyup Firdevsî'yi kutlulıyan İran milleti böyle büyük bir şaire malik olmasından dolayı tebrike layıktır.